

พลวัตทางนิเวศวิทยาสังคมและการจัดการกรรมสิทธิ์พื้นที่สาธารณะ
ชายฝั่ง อ่าวบ้านดอน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านปากน้ำท่าทอง ตำบลท่า
ทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี*

SOCIAL ECOLOGY DYNAMICS AND COMMON PROPERTY RIGHTS
MANAGEMENT IN BANDON BAY COASTAL ZONE: A CASE STUDY
BAN THA THONG COMMUNITY THA THONG SUB-DISTRICT
KANCHANADIT DISTRICT, SURATTHANI PROVINCE

เพ็ญภา สวนทอง

Pennapha Suanthong

มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

Suratthani Rajabhat University, Thailand

E-mail: pennapa.sru@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาพลวัตนิเวศวิทยาสังคมในการใช้พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอน และ 2) ศึกษาการจัดการกรรมสิทธิ์พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอนชุมชนปากน้ำท่าทอง ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร สัมภาษณ์เชิงลึก และสนทนากลุ่ม เลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง ได้แก่ 1) ประธานกลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ทะเล 2) สมาชิกกลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ทะเล 3) ประมงพื้นบ้าน 4) ผู้ประกอบการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ และ 5) นักวิชาการ รวมจำนวน 15 คน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาและสรุปโดยภาพรวม ผลการศึกษาพบว่า 1) พลวัตนิเวศวิทยาสังคมในการใช้พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอน แบ่งเป็น 4 ยุค ได้แก่ 1.1) การเข้าถึงแบบเปิด ทุกคนสามารถเข้าถึงทะเลเพื่อจับสัตว์น้ำ ดำรงชีพอย่างอิสระ 1.2) สิทธิชุมชน ชุมชนใช้พื้นที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเพื่อดำรงชีพและสร้างรายได้ใช้สิทธิตามธรรมชาติในเขตทะเลหน้าบ้าน 1.3) เศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ เป็นการผลิตเพื่อการค้าโดยผันตัวเองมาทำธุรกิจเลี้ยงกุ้งกุลาดำ และ 1.4) ตลาดทุนนิยม เป็นการใช้

*Received 26 December 2022; Revised 31 December 2022; Accepted 31 December 2022

พื้นที่ชายฝั่งทะเลเลี้ยงหอยแครง ยึดครอบครองเป็นกรรมสิทธิ์เอกชน โดยการจัดสรรพื้นที่ให้เอกชนตามกฎหมายของรัฐ และ 2) การจัดการกรรมสิทธิ์พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอน มี 3 ลักษณะ ได้แก่ 2.1) การไม่มีกรรมสิทธิ์ เปิดให้ทุกคนสามารถเข้าถึงทรัพยากรได้เสรี 2.2) กรรมสิทธิ์เอกชน กรรมสิทธิ์ที่รัฐจัดสรรพื้นที่ทะเลสาธารณะให้เอกชนครอบครองสิทธิ์ตามกฎหมาย และ 2.3) กรรมสิทธิ์ชุมชน การใช้สิทธิทางทรัพยากรธรรมชาติที่ทุกคนในชุมชนสามารถเข้าถึงและใช้อย่างเสมอภาคโดยใช้กฎกติการ่วมกันของชุมชนเพื่อความยั่งยืนของทรัพยากรชายฝั่ง

คำสำคัญ: นิเวศวิทยาสังคม, การจัดการกรรมสิทธิ์สาธารณะ, พื้นที่ชายฝั่ง, อ่าวบ้านดอน

Abstract

The purpose of this article was to 1) study the social ecology dynamics of Ban Don Bay coastal zone, and 2) study common property rights management in Ban Don Bay coastal zone, Pak Nam Tha Thong Community, Tha Thong Sub-district, Kanchanadit District, Suratthani Province. The study was qualitative research by collecting documentary data analysis with in-depth interviews and focus group discussions, selected key informants by choosing a specific sample such as 1) The chairman of the marine protection volunteer group, 2) Members of the marine protection volunteer group, 3) Local fisheries, 4) Aquaculture entrepreneurs, and 5) scholars, total 15 people. The data were analyzed by content analysis and overview summary. The research found that: 1) Dynamics of social ecology in Ban Don Bay coastal zone was divided into 4 eras: 1.1) Open access, everyone could enter the sea to capture aquatic animals freely. 1.2) Community rights, the community used the aquaculture area to earn a living, raised income, and used its natural rights in the sea area in front of the house, 1.3) Commercial economy, commercial production was turned into the owner of Giant tiger prawn, breeding enterprises; 1.4) Capitalism, the use of coastal areas to raise scallops and the occupation of the area in private property, which was distributed according to the legal power of the state. 2) The study on common property rights

management in Ban Don Bay coastal zone was divided into 3 characteristics: 2.1) non-property rights, area was opened to everyone with free access to natural resources, 2.2) private property rights, common property rights which state allocated to the private sector to possess legal rights, and 2.3) communal property rights, people could access to a natural resource that everyone in the community could access and used equally by using community rules for coastal resource sustainability.

Keywords: Social Ecology, Common Property Rights Management, Coastal Zone, Ban Don Bay

บทนำ

สภาพภูมิศาสตร์ของประเทศไทยมีอาณาเขตพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 530,000 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นอาณาเขตทางทะเลประมาณ 320,000 ตารางกิโลเมตรหรือคิดเป็นร้อยละ 60 ของจำนวนพื้นที่ทั้งหมด มีจังหวัดที่ติดชายฝั่งทะเลทั้งสิ้น 23 จังหวัด โดยส่วนมากเป็นจังหวัดที่อยู่ทางภาคใต้ของประเทศไทยที่มีอาณาเขตทางทะเลล้อมรอบทั้งด้านฝั่งทิศตะวันออกติดอ่าวไทยซึ่งชายฝั่งมีความยาวประมาณ 1,972 กิโลเมตร และฝั่งทิศตะวันตกติดทะเลอันดามันซึ่งชายฝั่งมีความยาวประมาณ 1,037 กิโลเมตร ซึ่งกองทัพเรือได้มีการประเมินยุทธศาสตร์ใน 10 ปี ต่อจากนี้ พบว่า ผลประโยชน์ทางท้อง ทะเลของประเทศไทยจะมีไม่ต่ำกว่า 17.9 ล้านล้านบาทต่อปี โดยมีการขนส่งทางท้องทะเลเป็นหลักและยังมีเส้นทางเดินเรือที่สำคัญทั้งสองฝั่งทะเล และยังมีทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลอีกมากที่รอการสำรวจ การพัฒนา และนำมาใช้ในอนาคต (สารัตน์ เกื่อนสุวรรณ และณัฐพัชร อัครกิตติทัศน์, 2559) ดังเช่น “อ่าวบ้านดอน” เป็นเว้าอ่าวที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในภาคใต้ มีลักษณะเป็นท้องกะทะ รับน้ำจากแม่น้ำลำคลองน้อยใหญ่ 11 สาย มีความยาวของแนวชายฝั่งประมาณ 120 กิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ 6 อำเภอ ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ประกอบด้วย อำเภอไชยา อำเภอท่าฉาง อำเภอพุนพิน อำเภอเมือง อำเภอกาญจนดิษฐ์ และอำเภอดอนสัก อันเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์จากตะกอนปากแม่น้ำต่างๆ ที่ไหลลงสู่อ่าวบ้านดอน โดยเฉพาะแม่น้ำตาปี-พุมดวง จึงเป็นศูนย์รวมของความอุดมสมบูรณ์ และแหล่งรวมความหลากหลายในระบบนิเวศทางทะเล เช่น ป่าชายเลน หาดทรายเลน ปะการัง สัตว์น้ำนานาชนิด จากความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติทำให้เกิดการแย่งชิง จับจอง และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้น โดยเฉพาะโครงการ

พัฒนาฐานการผลิตอาหารทะเลของประเทศ หรือซีฟู้ดแบงก์ (Sea Food Bank) ที่เกิดขึ้นภายใต้นโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ในยุครัฐบาลทักษิณ เป็นการมุ่งเน้นแนวความคิดการพัฒนาฐานการผลิตอาหารทะเลของประเทศขึ้นใหม่ เพื่อทดแทนผลผลิตจากธรรมชาติ โดยมองว่าการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำตามแนวชายฝั่งเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็นการทำนากุ้ง ฟาร์มเลี้ยงหอยทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ การใช้เครื่องมือทำลายล้างอย่างอวนลาก อวนรุน ในการทำประมงพาณิชย์ ฯลฯ ปาชายเลนถูกทำลายลงจากการตัดไม้ไปเผาถ่าน การทำนากุ้ง เกิดเป็นภัยคุกคามทรัพยากรชายฝั่งอ่าวบ้านดอน วิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านเริ่มเปลี่ยนแปลง จนกระทั่งปัจจุบันพื้นที่ทรัพยากรเปลี่ยนไป จากการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ทางทะเลเป็นพื้นที่สาธารณะในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งประเภทหอย มีทั้งหอยแครง หอยนางรม หอยขาวหรือหอยไฟไหม้ และหอยแมลงภู่ เพื่อการค้าขายและส่งออก ส่งผลให้พื้นที่ทะเลสาธารณะมีการจัดการกรรมสิทธิ์ในรูปแบบกรรมสิทธิ์เอกชน (private property) จำนวน 39,855 ไร่ แทนที่พื้นที่สาธารณะแบบเปิด (open access) ในเขตอำเภอยะหา ท่าฉาง กาญจนดิษฐ์ และดอนสัก โดยการอนุญาตของรัฐตามกฎหมาย (ประกาศคณะกรรมการประมงประจำจังหวัดสุราษฎร์ธานี เรื่องกำหนดเขตเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำสำหรับกิจการเพาะเลี้ยงสัตว์ควบคุม ประเภทการเพาะเลี้ยงหอยทะเล พ.ศ. 2560) โดยเงื่อนไขของสิทธิ์สามารถกีดกันการเข้าถึงของบุคคลอื่นได้ (exclusion) ส่งผลให้เกิดการปรับตัวในการใช้พื้นที่ทำประมงของชาวประมงพื้นบ้านที่หากินในเขตพื้นที่ทะเลสาธารณะชายฝั่ง เมื่อกล่าวถึงการใช้พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอนส่วนใหญ่ใช้ในการทำประมงชายฝั่งของประมงพื้นบ้านที่หากินตามธรรมชาติ ซึ่งจำแนกได้ 3 กลุ่ม คือ 1) มีทั้งเรือและเครื่องมือประมง 2) ที่ไม่มีเรือแต่มีเครื่องมือประมง และ 3) ไม่มีทั้งเรือและเครื่องมือประมง (เพ็ญภา สวนทอง, 2562)

“อ่าวบ้านดอน” เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำนานาชาติ (Ramsar Site) มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง มีลักษณะเป็นท้องกระทะที่อุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติรองรับตะกอนจากแม่น้ำ ลำคลอง จำนวนมาก หรือคลองร้อยสาย ต่างไหลลงสู่ทะเลอ่าวบ้านดอน แต่ปัจจุบันได้กลายสภาพจากพื้นที่สาธารณะเป็นทรัพย์สินส่วนบุคคล เข้าทำประโยชน์ด้านการประมงมากขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชายฝั่งทะเลทั้งทางตรงและทางอ้อม ทำให้สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรทะเลสาธารณะได้แปรเปลี่ยนเป็นทรัพย์สินส่วนบุคคล ที่ให้บุคคลสามารถถือกรรมสิทธิ์พื้นที่สาธารณะได้ ในช่วงต้นมีการจัดสรรพื้นที่ในทะเลเพื่อการส่งเสริมอาชีพให้กับประชาชนที่สนใจ จนมาสู่การแปลงทะเลเป็นทุนจากนโยบายรัฐ ในปี พ.ศ. 2547 ทำให้มีกลุ่มนายทุน

จับจองและกว้านซื้อทะเลจากชาวบ้านล่อมเป็นแนวเขตเพื่อเลี้ยงหอยหอยแครงเลี้ยงในลักษณะฟาร์มขนาดใหญ่ มีชนาเฝ้าระวังในเขตแปลง กีดกันการเข้าถึงทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของคนอื่น จนนำไปสู่ความขัดแย้งของกลุ่มคนต่าง ๆ ในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่สาธารณะส่วนรวม ปัจจุบันมีพระราชบัญญัติการรักษาผลประโยชน์ของชาติทางทะเล พ.ศ. 2562 กฎหมายเกี่ยวกับผลประโยชน์ของชาติทางทะเล รวมถึงการปฏิบัติการต่าง ๆ ทางทะเล ไม่ว่าจะเป็นการอนุรักษ์ การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการจัดตั้งศูนย์อำนวยการรักษาผลประโยชน์ของชาติทางทะเล ที่เรียกว่า “ครชล.” อาศัยอำนาจและหน้าที่เกี่ยวกับการรักษาผลประโยชน์ของชาติทางทะเล รวมทั้งหน่วยงานรัฐอื่น ๆ ที่มีอยู่เดิม ไม่ว่าจะเป็นกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง (ทช.) กรมประมง กรมเจ้าท่า กรมป่าไม้ รวมทั้งคณะกรรมการประมงประจำจังหวัดสุราษฎร์ธานี ตามพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 เป็นต้น ทั้งกลไกและเครื่องมือเพื่อสนับสนุนการบริหารจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืน ยังไม่ได้ถูกดำเนินการอย่างจริงจังและมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและภาคีที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นผลให้ไม่สามารถทำให้การจัดการทรัพยากรชายฝั่งมีประสิทธิภาพและเป็นธรรม ตลอดจนการสนับสนุนให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสังคมให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมิตรต่อทรัพยากรร่วม (Common-Pool Resources) การคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวม การกระจายการเข้าถึงและการใช้ทรัพยากรอย่างเป็นธรรมและการรักษาความสมดุลของระบบนิเวศธรรมชาติเป็นสิ่งจำเป็น นอกจากการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนแล้ว ชุมชนยังมีการเฝ้าระวังดูแลรักษาไม่ให้มีการเข้าไปบุกรุกทำลายป่าชายเลนและใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำแบบทำลายล้างทรัพยากร โดยมีการจัดตั้ง ทีมเฝ้าระวังในทุกพื้นที่และมีกฎระเบียบในการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนและทรัพยากรชายฝั่งอย่างชัดเจน (กรกฎ ทองชะโชค, 2565)

จากการเปลี่ยนแปลงพลวัตทางนิเวศวิทยาสังคมในการใช้พื้นที่สาธารณะส่งผลต่อการจัดการกรรมสิทธิ์พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอน ซึ่งการจัดการทรัพยากรทะเลและชายฝั่งที่เชื่อมโยงเข้ากับความมั่นคงด้านอาหารและความมั่นคงด้านอาชีพของชุมชนชายฝั่ง รวมทั้งสร้างความตระหนัก การป้องกัน และการตั้งรับปรับตัวจากภัยธรรมชาติ การปรับเปลี่ยนกฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทะเลและชายฝั่งที่สะท้อนถึงความเป็นประชาธิปไตยในลักษณะที่เป็นข้อตกลงร่วมของชุมชน และการส่งเสริมให้ประชาชนมีสิทธิในการจัดการ (ศิริชัย กุมารจันทร์, 2558) ในด้านของสิทธิชุมชนยังก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน การตรวจสอบถ่วงดุล การเปลี่ยนแปลงและการเจรจาต่อรองอย่างต่อเนื่องระหว่างสมาชิกชุมชน และระหว่างชุมชนกับอำนาจภายนอก เพื่อเกิด

การขับเคลื่อนการบริหารจัดการทรัพยากรบนฐานอย่างยั่งยืน เป็นมิติสำคัญอย่างหนึ่งที่วางรูปแบบและมีการดำเนินงานที่ทำให้สมาชิกในชุมชนและหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องได้ให้ความสำคัญกับมิติการทำงานที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมในการทำงานได้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ ได้นำไปสู่การยกระดับของกิจกรรมที่มีความสำคัญไม่ว่าจะเป็น การอนุรักษ์ฟื้นฟู การแก้ไขปัญหา กติกา ข้อกำหนด สู่การเอื้อประโยชน์ เช่น เขตระยะ 3 กิโลเมตรจากฝั่ง เป็นบริเวณที่ห้ามใช้เครื่องมือประมงบางประเภท เนื่องจากเป็นแหล่งวางไข่และเป็นแหล่งอาศัยของสัตว์น้ำวัยอ่อนมีพื้นที่ประมาณ 263 ตารางกิโลเมตร หรือ 164,375 ไร่ แต่เดิมชาวประมงส่วนใหญ่หาจับสัตว์น้ำตามธรรมชาติ ด้วยเครื่องมือที่ประดิษฐ์ขึ้นเองจากภูมิปัญญาชาวบ้านหาจับสัตว์น้ำตามประเภทของพื้นที่และฤดูกาล ผู้หญิงและเด็กจะหาจับสัตว์น้ำในป่าชายเลน การเก็บหอย หาดูเปี้ยว โดยใช้มือจับ ส่วนปูดำก็จะใช้แร้วในการจับในคลองก็จะจับพวกกุ้งแม่น้ำ ปูดา ปลาต่าง ๆ ดังที่ชุมชนท่าทองในอดีตเป็นที่หลบคลื่นลมของเรือค้าขายระหว่างสยามกับประเทศจีน ในสมัยนั้นอาศัยเรือสำเภา ซึ่งส่วนใหญ่ผู้มาค้าขายกับสยามเป็นคนจีนจากเกาะไหหลำเนื่องจากบริเวณพื้นที่ตรงนี้มี ความอุดมสมบูรณ์ ทั้งน้ำจืด น้ำเค็ม และเหมาะที่จะทำมาค้าขาย เลยเริ่มก่อตั้งหมู่บ้านตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา คนจีนเหล่านั้นจึงได้นำเอาความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชาวจีนมาใช้ และในพื้นที่ตั้งชุมชนก็ตั้งศาลเจ้าไท่ห่อขึ้นมา เป็นศูนย์รวมและพิธีกรรมต่าง ๆ โดยมีกงเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ สืบทอดกันในกลุ่มลูกหลานคนจีนเชื่อว่าสามารถคุ้มครองความปลอดภัยแก่ลูกหลาน รวมทั้งสามารถรักษาปัดเป่าโรคภัย ไข้เจ็บต่าง ๆ ของคนในชุมชน และคนต่างถิ่นที่เลื่อมใสศรัทธา (เพ็ญนภา สวนทอง, 2562) จากบริบทที่ชุมชนปากน้ำท่าทองตั้งอยู่ติดริมคลองท่าทอง ประชากรส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพประมงชายฝั่งเป็นอาชีพหลัก ใช้แรงงานในครัวเรือน เน้นการหาทรัพยากรเพื่อการบริโภค หากเหลือก็แบ่งปันให้เครือญาติและเพื่อนบ้าน พึ่งพาอาศัยกันในชุมชน ระบบการผลิตพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก เครื่องมือประมงส่วนใหญ่จึงทำเองจากภูมิปัญญาชาวบ้าน วัสดุที่มีในท้องถิ่น เช่น ไซปู ไซปลา ตะแกรงซ้อนกั้ว การเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติทะเล และชายฝั่งจากการใช้ทรัพยากรแบบเปิดหรือไม่มีเจ้าของเริ่มปรับเปลี่ยนไปสู่การจัดสรรพื้นที่ทะเลในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำของเกษตรกรเพื่อแก้ปัญหาความยากจนและภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ในอดีต พื้นที่ทะเลชายฝั่งเป็นพื้นที่รองรับนโยบายรัฐเพื่อขจัดความยากจน ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบกรรมสิทธิ์จากพื้นที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันหรือกรรมสิทธิ์ร่วม มาสู่การจัดสรรสิทธิ์ให้ปัจเจกบุคคลหรือเอกชนใช้ ส่งผลให้เกิดความไม่เป็นธรรมทางนิเวศ และสังคม จากสภาพปัญหาและความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญและสนใจที่

จะศึกษาเรื่องพลวัตนิเวศวิทยาสังคมและการจัดการกรรมสิทธิ์พื้นที่ชายฝั่งอ่าวบ้านดอน ชุมชนบ้านปากน้ำท่าทอง ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อการจัดการกรรมสิทธิ์พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพลวัตนิเวศวิทยาสังคมในการใช้พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอน ชุมชน บ้านปากน้ำท่าทอง ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี
2. เพื่อศึกษาการจัดการกรรมสิทธิ์พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอน ชุมชนบ้านปากน้ำ ท่าทอง ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ มีวิธีดำเนินการวิจัย ตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. รูปแบบการวิจัย เป็นวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยในแต่ละขั้นตอนของการวิจัย ดังต่อไปนี้

- 1.1 ด้านเนื้อหา ได้แก่ ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกรรมสิทธิ์พื้นที่สาธารณะสิทธิชุมชน ประวัติอ่าวบ้านดอน การจัดการทรัพยากรประมง การทำประมงพื้นบ้านชายฝั่ง การปรับตัวเชิงนิเวศ พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรม และนิเวศวิทยาสังคมและวัฒนธรรม

- 1.2 พื้นที่ศึกษา คือ ชุมชนปากน้ำท่าทอง หมู่ที่ 1 ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

2. ประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

- 2.1 ประชากร ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยในพื้นที่ชุมชนปากน้ำท่าทอง หมู่ที่ 1 ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีความเกี่ยวข้องโดยตรงและมีบทบาทสำคัญกับประมงพื้นบ้านและชายฝั่ง และมีประสบการณ์ทำการประมงอย่างน้อย 10 ปี และมีความรู้เกี่ยวข้องกับทรัพยากรอ่าวบ้านดอนอย่างน้อย 5 ปี

- 2.2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในการสัมภาษณ์เชิงลึกคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive selection) ซึ่งเป็นตัวแทนประชาชนที่เกี่ยวข้องโดยตรงและมีบทบาทสำคัญกับประมงพื้นบ้านและชายฝั่ง แบ่งเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่ 1) ประธาน/รองกลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ทะเล จำนวน 2 คน 2) สมาชิกกลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ทะเล จำนวน 4 คน 3) กลุ่มประมงพื้นบ้าน จำนวน 4 คน 4) ผู้ประกอบการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ จำนวน 3 คน และ 5) นักวิชาการ จำนวน 2 คน จำนวนทั้งสิ้น 15 คน โดยได้กำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือก

คือ 1) ประมงพื้นบ้านที่อาศัยในพื้นที่ และมีประสบการณ์ทำการประมงอย่างน้อย 10 ปี และ 2) บุคคลที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรง/บทบาท/ประสบการณ์ และความรู้เกี่ยวข้องกับทรัพยากรอ่าวบ้านดอนอย่างน้อย 5 ปี

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ซึ่งให้ผู้เชี่ยวชาญทางรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง จำนวน 3 ท่าน ตรวจสอบความถูกต้องและครอบคลุมเนื้อหา แล้วนำไปหาค่าความเที่ยงตรงโดยการหาค่าดัชนีความสอดคล้อง IOC ได้เท่ากับ 0.67-1.00 (บุญชม ศรีสะอาด, 2556) นำไปทดลองใช้กับกลุ่มที่มีลักษณะคล้ายกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 คนเพื่อหาค่าความเชื่อมั่นสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach, L. J., 1990) ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.85 และจัดทำแบบสัมภาษณ์แบบสมบูรณ แบ่งเป็น 4 ตอน คือ 1) ข้อมูลพื้นฐาน 2) บริบทชุมชนบ้านปากน้ำท่าทอง 3) พลวัตนิเวศวิทยาสังคมในการใช้พื้นที่สาธารณะอ่าวบ้านดอน และ 4) การจัดการกรรมสิทธิ์พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอน ชุมชนบ้านปากน้ำท่าทอง

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 ข้อมูลพื้นฐาน ระยะที่ 2 บริบทชุมชนบ้านปากน้ำท่าทอง และพลวัตทางนิเวศวิทยาสังคมในการใช้พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอน (สัมภาษณ์เชิงลึก) และระยะที่ 3 การจัดการกรรมสิทธิ์พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอนชุมชนบ้านปากน้ำท่าทอง ใช้การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) เป็นการเปรียบจากมุมมองหลาย ๆ ด้าน เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

5. การวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) และการวิเคราะห์ถอดรหัสด้วยการลดทอนข้อมูลแบบตีความสร้างข้อสรุปจัดหมวดหมู่และสรุปประเด็น

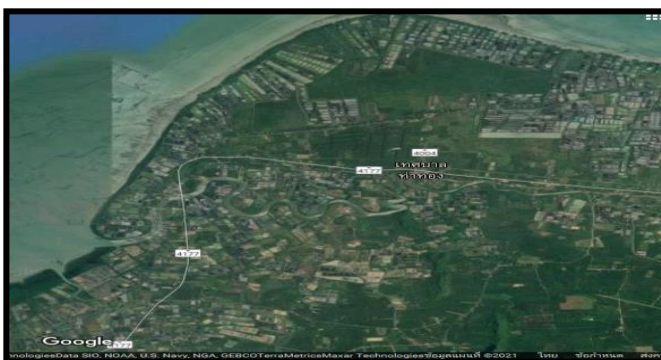
ผลการวิจัย

ผลการวิจัย พบว่า

1. พลวัตนิเวศวิทยาสังคมในการใช้พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอนชุมชนปากน้ำท่าทอง ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี สามารถแยกเป็นด้านได้ดังนี้

1.1 ด้านบริบทชุมชนบ้านปากน้ำท่าทอง มีประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของเมืองท่าทอง เดิมเป็นเมืองท่าที่ค่อนข้างใหญ่ มีการติดต่อและมีความสัมพันธ์กับเมืองศรีรัฐนคม แต่เดิมทีเดียวเป็นเมืองขนาดเล็กแต่เจริญเติบโตอย่างรวดเร็วเพราะมีพื้นฐานทำเกษตรกรรม และได้ติดต่อใกล้ชิดกับเมืองนครศรีธรรมราช โดยเป็นเมือง 12 นักกษัตริย์ของนครศรีธรรมราช

จึงมีชื่อเมืองอีกชื่อหนึ่งว่า “เมืองสะอูเลา” หรือ “เมืองท่าทองเก่า” เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ตลอดลุ่มน้ำท่าทองอุแท (ท่าทองอุทัย) และบริเวณที่ราบลุ่มคลองกะแตะ คำว่า “กาญจนดิษฐ์” แปลว่า “ท่าทอง” “กาญจน” แปลว่า “ทอง” ส่วน “ดิษฐ์” แปลว่า “ท่า” เมืองท่าทองหรือเดิมคือเมืองสะอูเลา มีชื่อปรากฏในกฎมนเทียรบาล สมัยอยุธยา สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงมีลายพระหัตถ์ถึงพระยาอนุমানราชชน ในบันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ ฉบับวันที่ 12 ปัจจุบันบ้านปากน้ำท่าทอง ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 1 ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีการตั้งถิ่นฐานมากกว่า 200 ปี ในอดีตชุมชนท่าทองมีการค้าขายกันทางเรือเนื่องจากมีความสะดวก รวมทั้งการค้าขายระหว่างประเทศไทยกับจีน ซึ่งเดินทางโดยเรือสำเภา เวลาเมื่อเคลื่อนลมบรรดาเรือสำเภาที่ใช้หมู่บ้านเป็นที่หลบคลื่นภัย เนื่องจากมีลำคลองขนาดใหญ่สามารถกำลักร่มสุมได้ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 แสดงลักษณะกายภาพบ้านปากน้ำท่าทอง
ที่มา: (เพ็ญภา สนวนทอง, 2562)

วิถีชีวิตและความเชื่อส่วนใหญ่เป็นชาวจีน ร้อยละ 80 ส่วนที่เหลือเป็นคนท้องถิ่นที่อพยพเข้ามาอยู่ตามคู่สมรสในชุมชน ตั้งรกรากสร้างครอบครัวและประกอบอาชีพการทำประมง ซึ่งจีนที่เดินทางมาค้าขายเห็นว่าบริเวณพื้นที่ตรงนี้มีความอุดมสมบูรณ์ ทั้งน้ำจืดน้ำเค็มเหมาะที่จะทำมาค้าขาย เลยเริ่มก่อตั้งบ้านเรือน มีความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชาวจีนมาใช้ในการดำเนินชีวิต จึงได้ก่อสร้างศาลเจ้าไท่ห่วยี่และปัจจุบันได้บูรณะให้อยู่ในสภาพดีเปลี่ยนจากอาคารไม้เดิมเป็นอาคารทำด้วยปูน ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ศาลเจ้าไหหลำท่าทอง
ที่มา: (เพ็ญภา สวนทอง, 2562)

จากคำสัมภาษณ์ผู้อาวุโสท่านหนึ่งกล่าวว่า

“ศาลเจ้าจะมีกิจช่วยรักษา ปัดเป่า โรคภัยโรคภัยต่าง ๆ ให้ชาวบ้าน ทั้งคนในชุมชน และต่างถิ่นที่ศรัทธา มาให้ช่วยรักษา มีข้อห้ามคือ ผู้หญิงห้ามขึ้นบนศาลเจ้า เว้นแต่ก่อนอนุญาต เวลารักษาโรคภัย และห้ามคนที่มือรอบเดือนโดยเด็ดขาด เมื่อก่อนมีคนมารักษากับกั๊ง ทั้งที่เจ็บป่วยต่าง ๆ รวมทั้งคนที่ถูกของ (คุณไสย)” (ประมณพันบ้าน 2, 2565)

1.2 ด้านพลวัตนิเวศวิทยาสังคมในการใช้พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอน
แบ่งเป็น 4 ยุค ได้ดังนี้

ยุคที่ 1 การเข้าถึงแบบเปิด (ก่อน พ.ศ. 2520) เป็นยุคที่ทุกคนสามารถเข้าถึง ทะเลและสามารถทำการประมงได้ตามศักยภาพ ซึ่งส่วนใหญ่ใช้ทะเลสำหรับการเก็บหาอาหาร หาดจับสัตว์น้ำ ปูหอย กุ้ง ปลา ในป่าชายเลน โดยใช้เครื่องมือที่ทำขึ้นมาเอง เช่น ไซ เบ็ด ฆมวก แห อวน เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนแบ่งปันเครือญาติทั้งในชุมชน และมีการเยี่ยมเยียนจากคนต่างถิ่นระหว่างชาวสวนหรือชาวเหนือ ชาวนา และชาวเล เกิดระบบกลไก “เกลอเขา-นา-เล”

ยุคที่ 2 สิทธิชุมชนหรือสิทธิหน้าบ้าน (พ.ศ. 2520-2529) มีการเพาะเลี้ยง สัตว์น้ำชายฝั่งโดยเฉพาะหอยตะไกรหรือหอยนางรมในบริเวณทะเลหน้าบ้าน สามารถหากิน ได้หน้าบ้านหรือชายฝั่งของตนเอง โดยใช้การปักหลักไม้ไผ่เพื่อแสดงอาณาเขตพอเป็นที่เข้าใจ กัน เขตไหนของใคร ช่วยกันสอดส่องดูแลกันภายในชุมชน มีการอพยพของคนต่างถิ่นเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ในยุคนี้เกิดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) กำหนดให้จังหวัดสุราษฎร์เป็นจังหวัดหนึ่งซึ่งต้องพัฒนาเน้นหนักพื้นที่เฉพาะเพื่อแก้ไขปัญหา

ความยากจนและล้าหลังในชนบท รัฐจึงจัดสรรพื้นที่ชายฝั่ง มีการประกาศพื้นที่อนุญาตเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งจังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นครั้งแรก ในอำเภอกาญจนดิษฐ์ วันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2522 จำนวน 9,376 ไร่ และวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2532 จำนวน 12,300 ไร่ เพื่อแก้ปัญหาความยากจนและภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์โดยการส่งเสริมอาชีพเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง

ยุคที่ 3 เศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ (พ.ศ. 2530-2546) เป็นยุคของการเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำเพื่อการพาณิชย์ทั้งนายทุนในชุมชนและนายทุนต่างถิ่นที่เข้ามาเช่าพื้นที่ ในช่วง พ.ศ. 2536-2545 และกว้านซื้อที่ดินทำบ่อเลี้ยงกุ้งเพื่อขายในประเทศและส่งออก หรือซีฟู้ดแบงก์ (Sea Food Bank) ที่เกิดขึ้นภายใต้นโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ในยุครัฐบาลทักษิณ เป็นการมุ่งเน้นแนวคิดการพัฒนาฐานการผลิตอาหารทะเลของประเทศขึ้นใหม่ เพื่อทดแทนผลผลิตจากธรรมชาติ โดยมองว่าการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำตามแนวชายฝั่งเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็นการทำนากุ้ง ฟาร์มเลี้ยงหอยทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ การใช้เครื่องมือทำลายล้างอย่างอวนลาก อวนรุน ในการทำประมงพาณิชย์

ยุคที่ 4 เศรษฐกิจทุนนิยมหรือตลาดเสรี (พ.ศ. 2547-ปัจจุบัน) สิทธิครอบครองทะเลของเอกชน โดยเอกชนได้สิทธิครอบครองทะเลจากการจัดสรรพื้นที่ของรัฐเพื่อการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง มีการสร้างนาในทะเล ทำฟาร์มสเตย์ ทะเลเป็นพื้นที่สาธารณะที่มีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งประเภทหอย มีทั้งหอยแครง หอยนางรม และหอยแมลงภู่ เพื่อการค้าขายและส่งออก ส่งผลให้พื้นที่ทะเลสาธารณะมีการจัดการกรรมสิทธิ์ในรูปแบบกรรมสิทธิ์แทนที่พื้นที่สาธารณะแบบเปิด โดยการอนุญาตของรัฐตามกฎหมาย โดยเงื่อนไขของสิทธิ์สามารถกีดกันการเข้าถึงของบุคคลอื่นได้ ส่งผลให้เกิดการแย่งยึดพื้นที่สาธารณะเพื่อทำคอกหอย เป็นการกีดกันการเข้าถึงและการใช้เก็บเกี่ยวทรัพยากรบุคคลอื่นในพื้นที่สาธารณะส่วนรวม เกิดเป็นความขัดแย้ง พ.ศ. 2564 มีการแก้ปัญหาโดยศูนย์อำนวยการรักษาผลประโยชน์ของชาติทางทะเล (ศรชล.) โดยศรชล.ภาค 2 สนธิกำลังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องลงตรวจสอบและรื้อถอนขนานและคอกไม้ไผ่ผิดกฎหมายแสดงอาณาเขตจับจองพื้นที่นอกเขตอนุญาตในอ่าวบ้านดอน ทำให้ชาวประมงไม่มีพื้นที่เพาะเลี้ยงได้ทำประมงชายฝั่ง ดังคำให้สัมภาษณ์ของประมงพื้นบ้านท่านหนึ่ง

“เมื่อก่อนทรัพยากรอุดมสมบูรณ์มาก เวลาออกเรือไปตามในคลอง แค่วางดินลงไปใต้น้ำ กุ้งก็จะเกาะดินเต็มแล้ว ในป่าเลนปูดำก็เต็มไปหมด ส่วนใหญ่ไม่ได้ขาย หามากิน แบ่งปันเครือญาติที่ไม่ได้ทำประมง” (ประมงพื้นบ้าน 1, 2565)

“ในอดีตทรัพยากรในทะเลมีมาก ท่าทองอุดมสมบูรณ์มาก ตอนหลังมีการสัมปทาน ป่าชายเลน มีบริษัทมาตั้งโรงเรีอยในชุมชน เตาเผาถ่านไม้โกงกาง ป่าถูกทำลายลงเกือบหมด ตามด้วยนาุ้งเข้ามา ทะเลได้รับผลกระทบมาก โดยเฉพาะคนเลี้ยงหอย เดิมทีมีแต่หอยนางรม ชาวบ้านเลี้ยงมานานแล้วลูกหอยเกิดเองตามธรรมชาติ ตอนหลังน้ำท่วมใหญ่เกิดหอยแครงขึ้น มีการขยายพื้นที่ออกนอกเขตอนุญาตมากขึ้น ชุมชนจึงพยายามกันพื้นที่ชายฝั่งทำโครงการ “ป่า-เล ชุมชน” เพื่อให้เป็นพื้นที่ส่วนร่วมใช้ทรัพยากรร่วมกันของคนทุกคนตามกติกา ร่วมกับทช.” (ประธานกลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ทะเล, 2565)

“โครงการป่า-เลชุมชน เป็นความพยายามในการช่วยกันพิทักษ์ฟื้นฟูทะเลและทรัพยากร คอยเฝ้าระวังไม่ให้เรืออวนลากเข้ามา แต่ก็ยังมีคนนอกที่ไม่เคารพกติกาชุมชน แต่พอมีแนวเขตได้ช่วยกันสอดส่อง มีการแจ้งไปทางกรมการมาช่วยดูกัน ให้เป็นพื้นที่ของส่วนรวมพอได้หากินกันโดยเฉพาะพี่น้องที่ลำบาก ๆ ในชุมชนก็พยายามผลักดันกัน แนวชายฝั่งขอกันเป็นพื้นที่สาธารณะใช้ร่วมกัน” (สมาชิกกลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ทะเล, 2565)

“พื้นที่ชายฝั่งท่าทองเป็นพื้นที่เพาะเลี้ยงหอยมาตั้งแต่เดิม สมัยโดนน้ำ ตอนนั้นไร่ละ 80 บาท ก็มีกันคนละไม่เกิน 10 ไร่ ตั้งแต่ปี 2562 ขึ้นเป็นไร่ละ 800 บาทต่อสองปี มีการให้ขึ้นทะเบียนยืนยันสิทธิ์ใหม่ในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งประเภทหอยทะเล สามารถจากการรุกพื้นที่อ่าวอย่างหนักจนนำไปสู่ความขัดแย้งเกิดความรุนแรงในอ่าว มีศรีชลเข้ามาจัดการรื้อถอนขยำ คนที่เลี้ยงหอยอยู่ก็ได้รับผลกระทบ” (ผู้ประกอบการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ, 2565)

และ “อ่าวบ้านดอน พื้นที่สาธารณะทางทะเลที่เป็นกรรมสิทธิ์ร่วมหรือไม่มีเจ้าของ แต่มีกติกาการใช้ที่รับรู้กันทางสังคม ถ้าดูการบริหารจัดการอ่าวที่เป็นอยู่ การจัดการกรรมสิทธิ์เชิงเดี่ยว อาจไม่เหมาะสม เพราะกีดกันคนอื่นไม่ให้เข้าถึงและใช้ทรัพยากร โดยเฉพาะปลา ปู กุ้ง หอยธรรมชาติ การจัดการเชิงเอกสิทธิ์จึงทำให้คนอื่นสูญเสียโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากร รัฐควรบริหารให้ใช้กรรมสิทธิ์เชิงซ้อนเพื่อความเป็นธรรมกับคน และนิเวศด้วย” (นักวิชาการ, 2565)

ซึ่งสามารถสรุป พลวัตนิเวศวิทยาสังคมในการใช้พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอน ชุมชนปากน้ำท่าทอง ได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 พลวัตนิเวศวิทยาสังคมในการใช้พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอนชุมชนปากน้ำท่าทอง

พลวัตนิเวศวิทยาสังคม	สถานการณ์ที่สำคัญ
ยุคที่ 1 (ก่อน พ.ศ. 2520) การเข้าถึงแบบเปิด (open access)	- ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ใช้เพื่อการยังชีพเป็นหลัก เปิดโอกาสให้ทุกคนเข้าถึงและใช้ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งได้อย่างอิสระ
ยุคที่ 2 (พ.ศ. 2520-2529) สิทธิชุมชนหรือสิทธิหน้าบ้าน	- พ.ศ. 2523 จัดตั้งนิคมสหกรณ์กาญจนดิษฐ์เป็นนิคมสหกรณ์เพาะเลี้ยงกุ้งเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนและป้องกันการแทรกซึมจากบ่อนทำลายจากคอมมิวนิสต์
ยุคที่ 3 (พ.ศ. 2530-2546) เศรษฐกิจเชิงพาณิชย์	- การเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำเพื่อการพาณิชย์ทั้งนายทุนในชุมชน นายทุนต่างถิ่นกว้าง ซื้อที่ดินทำบ่อเลี้ยงกุ้งในระบบฟาร์มขนาดใหญ่ ทำให้การเลี้ยงกุ้งการขยายตัวครอบคลุมเกือบทั้งอ่าว ปี พ.ศ. 2530 เพื่อตอบสนองต่อนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อการค้าและการส่งออกอาหารทะเลของรัฐบาล - พ.ศ. 2540 - 2545 การเลี้ยงกุ้งขยายพื้นที่ทั้งในระบบฟาร์มและเอกชนรายย่อย
ยุคที่ 4 (พ.ศ. 2547-ปัจจุบัน) เศรษฐกิจทุนนิยมหรือตลาดเสรี	- พ.ศ. 2547 เพื่อส่งเสริมการส่งออกอาหารทะเล คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบในหลักการตามที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์เสนอโครงการ Sea Food Bank (มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 24 มกราคม 2547 โครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน "โครงการ Sea Food Bank" เลขที่ ส.1668/57) - พ.ศ. 2550-2562 รัฐบาลได้กำหนดนโยบายให้ประเทศไทยเป็นครัวโลก นำไปสู่การจับจองพื้นที่ทะเลสาธารณะเลี้ยงหอยกีดกันสิทธิการเข้าถึงทะเลของคนอื่นเกิดความไม่เป็นธรรมทางนิเวศและสังคมจนถึงปัจจุบันกับประมงพื้นบ้าน - พ.ศ. 2564 ครรช. สนธิกำลังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องลงตรวจสอบและรื้อถอนขน้าและคอกไม้ผิดกฎหมายที่จับจองพื้นที่นอกเขตอนุญาต และยังคงติดตาม เฝ้าระวัง

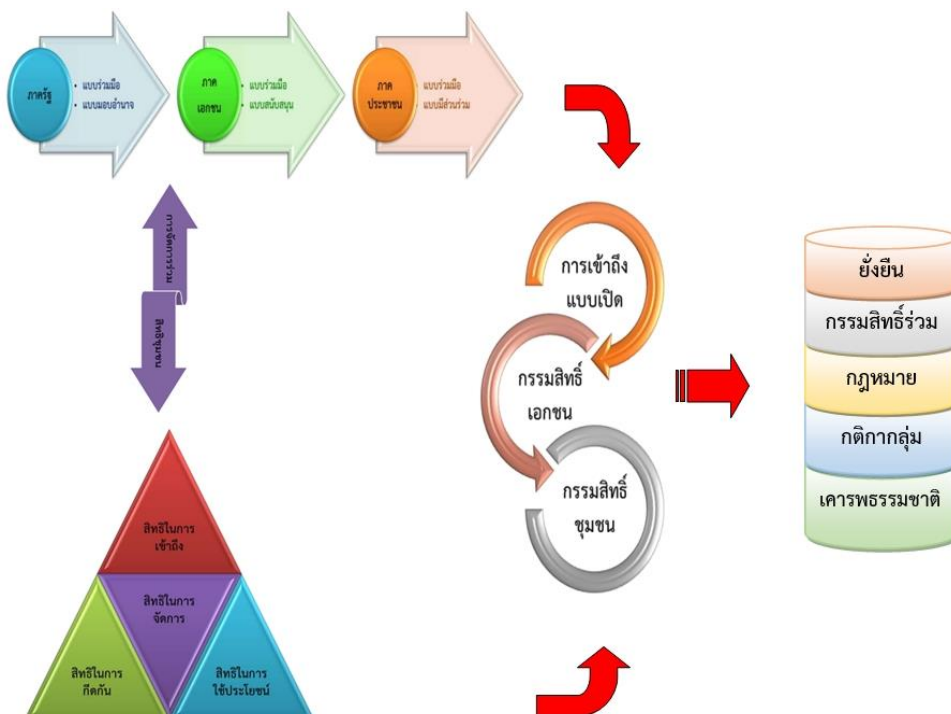
2. การจัดการกรรมสิทธิ์พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอนชุมชนปากน้ำท่าทอง ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี จากการสนทนากลุ่มสรุปได้ ดังนี้

2.1. การเข้าถึงแบบเปิด (open access) หรือการไม่มีกรรมสิทธิ์ (non-property) เปิดให้ทุกคนสามารถเข้าถึงทรัพยากรได้เสรี (natural rights) โดยเปิดการใช้พื้นที่ทางทะเลและชายฝั่งอย่างเสรีในการหาจับสัตว์น้ำ มีการควบคุมระบบการเข้าถึงสิทธิกันด้วยเครื่องมือทำประมง เป็นการใช้อย่างพอเพียง ส่งผลให้การใช้ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเปิดกว้างสำหรับทุกคน

2.2. กรรมสิทธิ์เอกชน (private property) เป็นกรรมสิทธิ์ที่รัฐจัดสรรพื้นที่ทะเลสาธารณะให้เอกชนครอบครองสิทธิตามกฎหมาย ส่งผลให้พื้นที่สาธารณะชายฝั่งกลายเป็นพื้นที่สะสมทุนเบื้องต้นที่เอื้อกับคนบางส่วน เป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มจากอำนาจการเมือง และระบบนิเวศ เมื่อกลุ่มต่างๆ พยายามปกป้องทรัพยากร ส่วนรวมจากการจัดการการใช้ประโยชน์โดยอำนาจการพัฒนาของรัฐ ผ่านนโยบายการพัฒนา

ทรัพยากรธรรมชาติหรือการอนุรักษ์ ทำให้เกิดเป็นความขัดแย้ง เงื่อนไขความขัดแย้งทางสิ่งแวดล้อม ดังนั้น ควรแก้ไขกฎหมายที่เอื้อต่อนายทุน และผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการใช้สิทธิ หรือเข้าถึงสิทธิ 2.3) กรรมสิทธิ์ชุมชน (communal property) เป็นสิทธิทางทรัพยากรธรรมชาติที่ทุกคนในชุมชนเข้าถึงและใช้ได้ในพื้นที่ทะเลชุมชน หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ป่า-เล ชุมชน” เป็นการจัดการพื้นที่ในรูปแบบกรรมสิทธิ์ชุมชน หรือกรรมสิทธิ์ร่วมกับกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง (ทช.) โดยทำให้ธรรมชาติและระบบนิเวศเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางเศรษฐกิจในบริบทของภูมิโนเขตที่แตกต่างกันใน 5 มิติ คือ ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและการเมืองท้องถิ่น โดยการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์และจิตสำนึกของผู้คนในสังคมและชุมชน ให้ความสำคัญกับธรรมชาติ และทำให้ธรรมชาติเป็นศูนย์กลางของการบริหารจัดการชุมชนอย่างเป็นระบบหรืออย่างเป็นองค์รวม ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 การจัดการกรรมสิทธิ์พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอนชุมชนปากน้ำท่าทอง

อภิปรายผล

จากผลการวิจัย สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

1. ผลจากการศึกษาพลวัตทางนิเวศวิทยาสังคมในการใช้พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอนชุมชนปากน้ำท่าทอง หมู่ที่ 1 ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี อภิปรายได้ว่าพลวัตทางนิเวศวิทยาสังคมในการใช้พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอนมีระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์จากการไหลมาบรรจบกันของแม่น้ำสองสายหลัก ได้แก่ แม่น้ำตาปี-พุมดวง และคลองสาขาย่อยที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “คลองร้อยสาย” พลวัตนิเวศสังคมการใช้พื้นที่สาธารณะชายฝั่งในยุคแรกเป็นการเข้าถึงทรัพยากรแบบเปิด ทุกคนสามารถเข้าถึงทะเลทำการประมงได้ตามศักยภาพเพื่อการดำรงชีพ มาสู่ยุคสิทธิชุมชนหรือสิทธิหน้าบ้าน มีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง เช่น หอยตะกอนหรือหอยนางรม ในบริเวณทะเลหน้าบ้านโดยปักหลักไม้ไผ่เพื่อแสดงอาณาเขต ต่อมายุคเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ มีการเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำเพื่อการพาณิชย์ทั้งนายทุนในชุมชนและนายทุนต่างถิ่นที่เข้ามาเช่าพื้นที่และกว้านซื้อที่ดินทำบ่อเลี้ยงกุ้งเพื่อขายในประเทศและส่งออก ดังที่ กรรณิการ์ นาครฤทธิ์ การตั้งถิ่นฐานของชุมชนสัมพันธ์กับลักษณะภูมินิเวศและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อประกอบอาชีพประมง โดยมีพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐาน เพื่อใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละยุค ซึ่งนำความเสื่อมโทรมมายังทรัพยากรประมงชายฝั่งเนื่องจากวิถีความสัมพันธ์การผลิตและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ทำให้ชาวบ้านและชุมชนเกิดความตระหนักและเข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรของชุมชนภายใต้การมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ทำให้ชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรของชุมชนอย่างเป็นระบบและรูปธรรม โดยพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานเพื่อใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละยุค ซึ่งนำความเสื่อมโทรมมายังทรัพยากรประมงชายฝั่งเนื่องจากวิถีความสัมพันธ์การผลิตและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ทำให้ชาวบ้านและชุมชนเกิดความตระหนักและเข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรของชุมชนภายใต้การมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ทำให้ชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรของชุมชนได้อย่างเป็นระบบและรูปธรรม โดยจัดตั้ง “ธนาคารปูม้า” จากทรัพยากรที่ใช้ประโยชน์มากที่สุดคือ “ปูม้า” “ธนาคารปูม้า” เป็นรูปแบบหนึ่งของการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งที่มีกระบวนการจัดการและกิจกรรมการจัดการที่เป็นระบบขั้นตอนเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายของธนาคารปูม้า โดยให้สิทธิชุมชนเป็นผู้จัดการทรัพยากรของตนเอง สร้างจิตสำนึกในการรักษาหวงแหนทรัพยากรเพื่อให้เกิดความยั่งยืน (กรรณิการ์ นาครฤทธิ์, 2558) และโอฬาร อ่องพะ ได้กล่าวถึงกระบวนการส่งเสริมสิทธิชุมชนในการขับเคลื่อนแผนการจัดการป่าชุมชนภายใต้พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ว่าในการขับเคลื่อนของกลไกเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมที่มุ่งเน้นการเชื่อมโยง

องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นภาคประชาสังคม ภาคสถาบันการศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมถึงภาคเอกชนเพื่อนำไปสู่การบริหารจัดการทรัพยากรที่เป็นธรรมและยั่งยืน รวมทั้งการประยุกต์แผนการจัดการป่าชุมชน ภายใต้พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 มุ่งเน้นการขับเคลื่อน 2 ส่วนไปพร้อมกัน คือ 1) การอนุรักษ์ ปกป้องฐานทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นที่ต้องอาศัยกฎหมาย นโยบาย และเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุน และ 2) การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนอย่างยั่งยืนจะต้องยกระดับไปสู่การพัฒนาและขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นบนฐานทรัพยากรอย่างเป็นระบบ (โอฬาร อ่องพะ, 2558)

2. ผลจากการศึกษาการจัดการกรรมสิทธิ์พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอน ชุมชนปากน้ำ ท่าทอง หมู่ที่ 1 ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี มี 3 ลักษณะคือ 1) การเข้าถึงแบบเปิด เป็นกรรมสิทธิ์ที่ไม่มีบุคคลใดมีหน้าที่ระงับจากการเข้าถึงและใช้ทรัพยากรของบุคคลอื่น ไม่มีบุคคลหรือกลุ่มใดมีสิทธิ์ที่จะขัดขวางบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอื่นไม่ให้เข้าถึงและใช้ทรัพยากรตามที่พวกเขาเลือก 2) กรรมสิทธิ์เอกชน ซึ่งรัฐจัดสรรให้เกษตรกร และให้ผู้ประกอบการยืนยันสิทธิ์อีกครั้งหลังมีความขัดแย้งรอบใหม่เกิดขึ้น ในปัจจุบันแนวเขตการเพาะเลี้ยงในเขตอำเภอกาญจนดิษฐ์ ใช้ตามประกาศคณะกรรมการประมงประจำจังหวัดสุราษฎร์ธานี จึงได้ออกประกาศกำหนดแนวเขตเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำสำหรับกิจการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำควบคุม ประเภท การเพาะเลี้ยงหอยทะเล (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2562 และ 3) กรรมสิทธิ์ชุมชน เป็นกรรมสิทธิ์ในป่า-เลชุมชน ที่สมาชิกใช้ประโยชน์ในทรัพยากรชายฝั่งร่วมกัน มีกฎกติกาการใช้ การดูแล พื้นฟู อนุรักษ์ และการเฝ้าระวังสอดส่องการใช้ทรัพยากร ซึ่งร่วมกับหน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน กรรมสิทธิ์ชุมชนหรือกรรมสิทธิ์ร่วม จึงเป็นระบบสิทธิ์ที่สมาชิกในกลุ่มมีสิทธิ์เข้าถึงและใช้ทรัพยากรที่เคารพกติกาของกลุ่ม ทั้งนี้ระบบกรรมสิทธิ์ในพื้นที่สาธารณะชายฝั่งในอ่าวบ้านดอนเป็นลักษณะการพึ่งพากันในระบบเครือญาติ ดังที่ Ostrom กล่าวถึง การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน มีหลักการ 8 ประการ กล่าวคือ 1) ความชัดเจนของขอบเขตทรัพยากร 2) ความสอดคล้องระหว่างกติกากับเงื่อนไขทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ 3) ระบบที่เปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและปรับปรุงกฎกติกาจัดการทรัพยากร 4) การสอดส่องดูแลที่มีประสิทธิภาพโดยคนที่มีส่วนได้ส่วนเสียใช้ทรัพยากร 5) การลงโทษอย่างค่อยเป็นค่อยไป 6) มีกลไกในการจัดการความขัดแย้งที่มีต้นทุนต่ำและเข้าถึงได้ง่าย ระหว่างกลไกผู้ใช้ด้วยกันและกลไกระหว่างผู้ใช้กับเจ้าหน้าที่ 7) รัฐให้การยอมรับในสิทธิชุมชน และ 8) กติกาและการจัดการทรัพยากรต้องเชื่อมโยงและสอดคล้องกับระบบที่ใหญ่กว่า (Ostrom, E.,

2005) และเพ็ญภา สวนทอง ได้กล่าวถึงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งที่ผ่านมาเน้นการจัดการโดยรัฐขาดการดูแลรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดการขูดรีดเอาประโยชน์จากทรัพยากรของผู้มีอำนาจ/อิทธิพล (ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น ชำราราการ) อาศัยอำนาจรัฐเอื้อในปฏิบัติการยึดแย้งพื้นที่และทรัพยากรธรรมชาติชายฝั่งไปจากประมงพื้นบ้าน เพื่อสะสมความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ และยังพบว่าปัจจัย/เงื่อนไขจากนโยบายรัฐ กฎหมาย การบังคับใช้กฎหมาย และความสมบูรณ์อ่าวบ้านดอน นำไปสู่การยึดครอบครองทะเลชายฝั่งเป็นพื้นที่ส่วนตัว ดังนั้น แนวทางใหม่ของการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอ่าวบ้านดอน ชุมชนต้องเป็นคนจัดการทรัพยากร “อ่าวบ้านดอนจัดการตนเอง” มีกฎหมายทะเลหรือกติกาที่มีคุณภาพในการใช้ทะเลร่วมกันอย่างสมดุลและยั่งยืน (เพ็ญภา สวนทอง, 2562)

สรุป/ข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ สรุปได้ว่า พลวัตนิเวศวิทยาสังคมในการใช้พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอนชุมชนปากน้ำท่าทอง ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี การใช้พื้นที่สาธารณะชายฝั่งมีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงตามวิวัฒนาการของสังคมหรือวิถีการดำรงชีพและอิทธิพลของระบบเศรษฐกิจเป็นสำคัญ มี 4 ยุค ได้แก่ 1) การเข้าถึงแบบเปิด (open access) หรือเศรษฐกิจยังชีพ (subsistence economy) 2) สิทธิชุมชน (communal property) หรือสิทธิหน้าบ้าน 3) เศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ และ 4) ตลาดทุนนิยม (Capital Market) การจัดการกรรมสิทธิ์พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอนชุมชนปากน้ำท่าทอง ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี การจัดการกรรมสิทธิ์มี 3 ลักษณะคือ การเข้าถึงแบบเปิด (open access) 2) กรรมสิทธิ์เอกชน (private property) และ 3) กรรมสิทธิ์ชุมชน (communal property) การเข้าถึงแบบเปิดถูกจำกัดพื้นที่ลงอย่างมาก มีเฉพาะที่เป็นร่องน้ำและในแนวลำคลอง ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายคือ รัฐควรมีนโยบายในการจัดการที่เป็นธรรมทั้งกับธรรมชาติและเชิงสังคม ทั้งประมงพื้นบ้าน ชุมชน รัฐ ทุน และทรัพยากร และการเข้าถึงและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของคนไร้อำนาจหรือคนชายขอบในพื้นที่ทะเล ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้คือ ควรส่งเสริมการเรียนรู้ของพลเมืองให้เข้าใจระบบกรรมสิทธิ์ สิทธิร่วม สิทธิทรัพยากรส่วนร่วม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ พื้นที่สาธารณะทางทะเลและชายฝั่ง การเข้าถึงและใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างยั่งยืน และข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไปคือ ควรศึกษาการ

จัดการทรัพยากรในทุกมิติ การจัดการทรัพยากรร่วม การบูรณาการกฎหมาย และการบังคับใช้ในพื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอนของชุมชนอื่น ๆ

เอกสารอ้างอิง

- กรกฎ ทองชะโชค. (2565). อ่าวบ้านดอน' ปัญหาการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง. เรียกใช้เมื่อ 24 ธันวาคม 2665 จาก <https://www.bangkokbiznews.com/social/887044>
- กรณิการ์ นาคฤทธิ์. (2558). การศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนประมงพื้นบ้าน กรณีศึกษา ธนาคารปูม้า ชุมชนคลอง อบต.หมู่ที่ 4 ตำบลบางแก้ว อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. ใน สารนิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นักวิชาการ. (9 กรกฎาคม 2565). พลวัตนิเวศวิทยาสังคมและการจัดการกรรมสิทธิ์พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านปากน้ำท่าทอง ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี. (เพ็ญภา สอนทอง, ผู้สัมภาษณ์)
- บุญชม ศรีสะอาด. (2556). วิธีการทางสถิติสำหรับการวิจัย เล่ม 1. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาการพิมพ์.
- ประธานกลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ทะเล. (20 สิงหาคม 2565). พลวัตนิเวศวิทยาสังคมและการจัดการกรรมสิทธิ์พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านปากน้ำท่าทอง ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี. (เพ็ญภา สอนทอง, ผู้สัมภาษณ์)
- ประมงพื้นบ้าน1. (10 สิงหาคม 2565). พลวัตนิเวศวิทยาสังคมและการจัดการกรรมสิทธิ์พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านปากน้ำท่าทอง ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี. (เพ็ญภา สอนทอง, ผู้สัมภาษณ์)
- ประมงพื้นบ้าน2. (10 สิงหาคม 2565). พลวัตนิเวศวิทยาสังคมและการจัดการกรรมสิทธิ์พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านปากน้ำท่าทอง ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี. (เพ็ญภา สอนทอง, ผู้สัมภาษณ์)
- ผู้ประกอบการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ. (3 กันยายน 2565). พลวัตนิเวศวิทยาสังคมและการจัดการกรรมสิทธิ์พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านปากน้ำท่าทอง ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี. (เพ็ญภา สอนทอง, ผู้สัมภาษณ์)

- เพ็ญภา สนวนทอง. (2562). นิเวศวิทยาการเมืองของการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี. ใน ดุษฎีนิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา เศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ. มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ศิริชัย กุมารจันทร์. (2558). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรประมงในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา. สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- สมาชิกกลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ทะเล. (20 สิงหาคม 2565). พลวัตนิเวศวิทยาสังคมและการจัดการกรรมสิทธิ์พื้นที่สาธารณะชายฝั่งอ่าวบ้านดอน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านปากน้ำท่าทอง ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี. (เพ็ญภา สนวนทอง, ผู้สัมภาษณ์)
- สารัตน์ เกื่อนสุวรรณ และณัฐพัชร อัครกิตติทัศน์. (2559). ผลประโยชน์แห่งชาติทางทะเลกับความมั่นคงของประเทศ. วารสารสถาบันวิชาการป้องกันประเทศ, 7(2), 31-36.
- โอฬาร อ่องพะ. (2558). กระบวนการส่งเสริมสิทธิชุมชนในการขับเคลื่อนแผนการจัดการป่าชุมชนภายใต้พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 10(2), 763-776.
- Cronbach, L. J. (1990). Essentials of psychological testing. (5th ed.). New York: Harper Collins.
- Ostrom, E. (2005). Understanding institutional diversity. Princeton, NJ: Princeton University Press.